

Димитар ПАНДЕВ
УКИМ – Скопје

СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ МЕЃУ ОХРИДСКАТА КУЛТУРНА ТРАДИСИЈА И РАНАТА РУСКА СЛАВИСТИКА *

Од особен интерес за повеќе дисциплини на когнитологијата и на културологијата е семиотичкото (асиметрично) поврзување на два клучни детали, едниот од македонската културна меморија, другиот од руската наука, од почетоците на руската славистика:

Свети Климент Охридски е составен дел од охридската културна меморија, независно од сите историски околности. Неговото доаѓање (кои многумина го нарекуваат враќање) во Охрид, по погромот на Моравската мисија е пресвртен настан во историјата на Охрид, град со богата античка култура, инаку сместен во област со силна паганска митологија. Ако се има предвид дека најстарите антички траги се датираат од вториот век пред нашата ера, а приказната за деволските земјоделци длабоко е врежана во охридскиот ментален склоп, тогаш станува јасно дека Охрид како град постоел пред свети Климента приближно онолку време, колку што изминало од свети Климента до денес, а деволската област од уште поодамнешни времиња. Ако во овие податоци ја вклучиме уметничката и книжевната интерполација на ликови и настани, присушта за охридското творештво, можеме да истакнеме дека живоста на минатото е една од особеностите на

---

* Рефератот претставува излагање на тркалезната маса „Климент Охридски и неговото духовно наследство“ изложено во рамките на деновите на руската култура во Македонија (на 17 јуни 2016 г. во Скопје, на Православниот богословски факултет „Св. Климент Охридски“ при УКИМ – Скопје)

охридскиот менталитет. Со други зборови, култот на свети Климент (заедно со култот на свети Наум) отсекогаш постоел во Охрид, кај охриѓани и како заеднички култ, а пошироко и како одделни култови.

Клучен настан во руската славистика (од времето на Востоков и Григорович до времето на Шчепкин и Селишчев) е откривањето на оригиналното Климентово творештво. Се разбира, ова откритие на Вукол Ундолски целосно ја менува претставата за староцрковнословенскиот период во славистиката и го зголемува обемот и перспективите на славистичките проучувања, и во квалитативна и во квантитативна смисла.

Поврзувајќи ги овие два податока во еден имаме предвид дека охриѓани бездруго уште од свети Климентово време знаеле за Климентовите творби, кое биле само мал дел од сето она што го сторил во охридската културна преродба, или поточно – трансформација, преинака. Впрочем, податоци за Климентовото творештво се среќаваат во корпусот житија за светите Климент и Наум, особено во Теофилактовите, но кој да верува во сè што е напишано па и додадено во житијата. Охриѓани бездруго знаеле дека и потем Климента и други негови следбеници пишувале и составувале слова, меѓу другото, и за Климента, но исто кој да им верува.

Од друга страна, со вклучувањето на охриѓани, и воопшто на Македонците, во европските културни и трговски текови, како и во научниот живот на соседните народи односно држави, на Грција, Србија и Бугарија, податоците за свети Климент Охридски стануваат достапни за европската наука, со други зборови, самите охриѓани ја пренесуваат приказната за свети Климент во Европа, поточно во Виена, на почетокот на 19 век, а подоцна, на крајот на истиот век, веќе излегува од печат и самостојно издадена монографија за свети Климент од охриѓанец, Георги Баласчев (1898), а нешто пред него (1893) уште еден Македонец по потекло, кој ќе се издигне во самите врвови на српската филологија и политика, Стојан Новаковиќ објавува книга под наслов „Први основи словенске књижевности меѓу Балканским Словенима“ .

Руското откритие на свети Климент е некаде на средината меѓу пренесувањето на приказната во Виена, независно дали преку охридско-корчанскиот пат кој преку Венеција и Виена водел до Лајпциг (директно до кабинетот на прочуениот професор Јозеф Курциус, еден од препреведувачите на житието за Климент), или преку романско-унгарскиот, кој се прифаќа како точен. Имено, факт е дека во тоа време охриѓани и голем број Македонци, свештеници и трговци, биле насекаде низ повеќе европски земји, па за многу од нив, како и за охридскиот Пампериј кој ја пренел приказната не се знае дали бил свештеник или трговец или и едното и другото, или пак само претходник на идните македонски свештеници и/или трговци – револуционери!

Руските откритија на самото место, т.е. во Охрид, ја посведочуваат живоста на раскажувањата за свети Климент. Григорович, кој прв доаѓа во Охрид, не само што го наоѓа истиот текст на грчкото свети Климентово житие, и не само што наоѓа траги во Охридскиот апостол за воспоставувањето на чествувањето на Климент во Охрид, го наоѓа и сочуваниот спомен за Климента во охридската културна меморија. Се разбира, при овие откритија ја имал помошта од охриѓани, особено од Балаз (Баласчев), кој се залагал за што е можно повеќе преписи на интегралниот текст или на делови од печатениот Москополскиот зборник (1742), во чиј состав било и Климентово житие. Впрочем, еден ваков препис направил и Григор Прличев, кој препишал и еден лекарственик за потребите на д-р Робев. Двете книги врз него ќе извршат интелектуална и културна преродба.

Делото на Виктор Иванович Григорович, како и на други проучувачи на словенската писменост во Македонија (Срезневски, Илински, Шчепкин, Селишчев), како и на македонскиот јазик, значи до Бернштејн (кој особено внимание му посветува на житијата за Климент и Наум во неговата монографија за светите браќа Кирил и Методиј) и Ускова (која дава социолингвистичка интерпретација на историскиот развој на македонскиот јазик) биле предмет на повеќе мои излагања и статии. Без да се повторувам, ќе се задржам само врз две имиња, кои одамна го привлекувале моето внимание, а сега се предмет на мој продлабочен интерес. Тоа се:

Архимандрид Сергеј, авторот на „Полниј месецослов Востока“, издадена во два тома 1875 година

Николај Туницки, Свети Климент, епископ словенски, его жизн и просветителнаја дејателност, Сергиев посад, 1913 г.

Прво. Делото на архимандрид Сергеј кај нас е цитирано во една инспиративна статија на Блаже Конески, која е резултат од неговата соработка со Цветан Грозданов, која би ја дефинирал, како поширок (интердисциплинарен) поглед врз средновековна Македонија, т.е. преку вклучување на сите можни аспекти на проучување на овој период, историски, книжевен, јазичен, ликовен, и секако – црковен. И особено црковен, т.е. од аспект на историјата на црквата, а едно од превосходните прашања од оваа област е канонизацијата на светците во охридската црква. Конески го цитира делото на архимандрид Сергеј во статијата „Канонизација на словенски светци во охридската црква“, и тоа во врска со епископ Григориј Охридски, исто канонизиран.

Архимандрид Сергеј го извлекува податокот за неговата канонизација од синаксарсот на „Охридскиот апостол“, во кој се среќава напишано на глаголица, и – тоа е пошироко познат податокот во македонистиката и во славистиката – името на Климент Охридски.

Го спомнам сега и она што не е спомнато ни кај Конески, а ниту пак кај архимандридот Сергеј дека и името на Григориј е на глаголица, и на тоа прашање нема да се задржам, бидејќи било предмет на мое одделно излагање, исто како што на други места сум пишува дека Григориј Охридски е спомнат само во „Охридски пролог“ на Николај Велимировиќ.

На ова место дозволете ми мала дигресија или реминисценција. Не знам колку беше достапна црковната литература, како месецословот на Сергеј во советско време, но „Охридски пролог“ во југословенско време беше забранета книга, што не значи дека охриѓани не знаеја за неа, исто како што знаеја дека е составена бездруго врз претходни охридски книги кои потем него исчезнале. Книгата на Сергеј денес е достапна на интернет, исто како и книгата на Велимировиќ, од која има две печатени изданија на македонски и едно на српски.

Од друга страна, за Григориј Охридски зборува само Георги Баласчев во својата монографија за свети Климент и го смета за автор на Службата на свети Климент, за која пак според византиски извори, автор е друг Григориј Охридски, исто епископ охридски, но византиски.

Отвораме теми, познати за многумина, но неприфатени исто од многумина.

Кој епископ Григориј Охридски е вистинскиот автор на службата на свети Климент, словенскиот или византискиот. Дека е словенскиот изразува само сомнеж и другиот охриѓанец кој во 1915 година објавува мала книшка за свети Климент, а потоа и двотомна монографија за Историјата на охридската архиепископија, Иван Снегаров, синот на Јонче Снегар, последниот македонски и словенски дамаскинар. Сепак, и кај Снегаров преовладува мислењето, засновано врз литературата која е византиска, дека авторот на службата е византискиот епископ.

Но, кој може да биде Григориј Охридски, кој инаку бил епископ мисиски, т.е. на Мизија, и зошто толку мистификации околу неговото постоење, кое ниту Сергеј ниту Конески ниту еднаш не го стават под сомнеж.

На мислење сме дека нашиов Григориј Охридски, кој според Велимировиќ умира во 1012, а според архимандрид Сергеј, и преземено од него кај Конески, во 1022 година, може да е автор на житието на свети Василиј Нови, во кое се содржи и житието на света Теодора Цариградска, односно познатите „Митарства“ кои, меѓу другото, се составен дел од првите книги на Јоаким Крчовски. Претпоставуваме дека свети Василиј Нови, за да стигне во Цариград го користел варјашкиот пат. Да потсетам, Житието на свети Василиј Нови кореспондира со „Повест времених лет“. Сметаме дека неговиот ученик Григориј може да е подоцнежниот Григориј Охридски односно мисиски, и дека во тој случај одлично ги владеел и грчкиот и словенскиот. Независно дали е тоа точно, сметаме дека податокот за неговото авторство на службата на свети Климент може да е дел од

охридската културна меморија. Впрочем, за да биде канонизиран, бездуго, требало нешто и да направи. А има ли поплодотворна дејност од творечката, писателската, особено во тоа време.

Второ. Николај Туницки.

Студијата на Николај Туницки зазема централно место во проучувањата на животот и делото на свети Климент Охридски.

Во неа се дава критички преглед со полемички погледи врз претходните проучувања на Климент Охридски, почнувајќи од изворите до нивните интерпретации, како и од толкувањата до односот на истражувачите кон Климент Охридски. Во таа посока, само да наведеме дека Туницки на некои истражувачи им забележува национална пристрастност, особено на Стојан Новаковиќ, кон српската кауза.

Тунцики, чинам, прв, а по него и другите, ги дефинира трите заложби на Климент во Македонија : одделна словенска црква, словенска писменост, црковна хиерхија во Македонија.

Секоја од овие теми заслужува посебно внимание, исто како што внимание заслужуваат и односите и врските меѓу овие теми.

Книгата на Туницки не само што е книга за Климент туку уште повеќе книга за Македонија, книга за чистиот словенски елемент во Македонија. Според Туницки, а не само според него, се разбира потем неговите проучувања, ретко на кое друго место би се задржала словенската писменост, црква и свеста за црковна хиерахија.

Книгата на Туницки е книга за историските разлики меѓу Бугарија и Македонија, меѓу Бугарите и Македонците, едно современо прашање во неговото совремие, или поточно од времето на второто издание на книгата на Григорович (за време на Руско-турската војна) до објавата на „Очерк по македонској дијалектологи“ од А. М. Селишчев.

Но, да му се вратиме на Туницкиниот свети Климент, кој на своја кожа ја почувствувал пропаста на словенската црква во Моравија, како што бездруго, и самиот ги преживеал во себе страданијата на

Климент Римски во разнородниот Херсон, па неговото животно искуство бездруго во водело во чиста територија, каква што била западномакедонската, и како што Туницки добро ќе го забележи и што е уште поважно, ќе го образложи тоа.

И самиот Туницки, следејќи го Климентовиот пат, бездруго го сфатил она што многумина ќе го сфатат во неговиот 20 век, од кој дел сме сите ние, нешто што се вика промена на границите и смена на идеологијата, како и враќање во роднокрајноста, некогаш независно каде припаѓа роднокрајноста и независно од идеологијата, и независно што се подразбира под роднокрајност во широка смисла. Но, и дека со своите способности човек може да наложи своја идеологија на своја територија. Таквите луѓе народот, т.е. црквата ги канонизира.

Бездруго, тоа е оној импулс што ги задржал охриѓани во една своја граѓанска клетка, во чија основа е и споменот на свети Климент, тоа е оној менталитет со кој Теофилакт никако не можел да се помири па дури и го мразел, па можеби и го прифатил.

Впрочем, историјата на литературата знае за неколку автори и дела, кои својата омраза ја преточиле во примерни, нема да речам, „образцови“ иако исто значи, дела, зашто се толку добри што не се копираат, во кои омразата на авторите кон општеството се преточила во забавна или воспитна приказна.

Кои се причините зошто Теофилакт се одлучил да го состави житието на свети Климент Охридски, може да биде само убава тема за уметничка литература.

Од друга страна, факт е дека за проучувањето на животот и делото на свети Климент Охридски продолжително во 20 век, покрај наведениот извор – Климентовото житие составено од Теофилакт, од непроценливо значење е семиотичкиот мозаик исполнет со меморирани знаци од охридската културна меморија и, секако, синтетизираната студија на Туницки.